

***Comparative Study of Visual Elements of Iranian
Two Thousand Tomans and European Five
Hundred Euro Banknotes***

Ahad Ravanjoo*

E-mail: Ravanjoo.ahmad@gmail.com

Farzaneh Sayadvand**

E-mail: farzane.sayadvand@gmail.com

Received: 2024/03/29

Revised: 2024/12/10

Accepted: 2024/12/04

Doi: 10.22034/RJNSQ.2024.450403.1587

Abstract:

The present study compared the visual features of the two thousand tomans banknote printed in 2002 in Iran and the five hundred euro banknote printed in 2002 in Europe. Given the lack of a specific model for designing and applying designs on post-revolutionary banknotes, the main issue is to examine the marginal designs, the overall design and composition, the location of the images, the way the numbers are designed and their location, the colors, the visual elements, the form, the space, the way they are composed in the design of the aforementioned banknote, and to compare the main character of the Iranian two thousand tomans banknote with the European five hundred euro banknote. The questions of this research are as follows: "Given the importance and credibility of the national currency, what are the criteria for selecting motifs and visual elements in banknote design? and "What results are obtained by comparing the visual features of the two thousand tomans banknote with the five hundred euro banknote? This research seeks to identify a method for designing banknotes in comparison with European banknotes so that it is a symbol of the credibility of Iranian money along with the features of national identity. This research was conducted with a qualitative approach and a descriptive-analytical method and was based on the collection of information, documentary data and library studies, referring to reputable scientific articles and a graphic expert perspective. The research findings indicate that after proving that the Iranian two thousand toman banknote was copied from the European five hundred euro banknote, it can be seen that the organizers of the work repeated this design method in the next series of two thousand tomans banknote to the first series of ten thousand tomans banknote and turned it into a model for banknote design.

Keywords: Banknote Design, Visual Identity, Two Thousand Tomans Banknote, Five Hundred Euro Banknote.

* Assistant Professor, Department of Graphic Arts, Shushtar School of Art, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. (Corresponding Author).

** M.A. Student, Shushtar School of Art, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

مطالعه تطبیقی عناصر بصری اسکناس دوهزار تومانی ایران و پانصد یورویی اروپا

نوع مقاله: پژوهشی

* احد روان‌جو

** فرزانه صیادوند

E-mail: Ravanjoo.ahmad@gmail.com

E-mail: farzane.sayadvand@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱/۱۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۹/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۱۴

چکیده

پژوهش حاضر به تطبیق ویژگی‌های بصری اسکناس دوهزار تومانی چاپ‌شده در سال ۱۳۸۲ ایران و پانصد یورویی چاپ‌شده در سال ۲۰۰۲ اروپا پرداخته است. با توجه به نبود الگویی مشخص برای طراحی و به‌کارگیری نقوش روی اسکناس‌های پس از انقلاب، مسئله اصلی بررسی نقوش حاشیه‌ای، طرح و ترکیب‌بندی کلی، محل قرارگیری تصاویر، نحوه‌ی طراحی اعداد و محل قرارگیری آن‌ها، رنگ‌ها، عناصر بصری، فرم، فضا، نحوه ترکیب‌بندی آن‌ها در طراحی اسکناس یادشده و مقایسه شخصیت اصلی اسکناس دوهزار تومانی ایرانی با اسکناس پانصد یورو اروپایی است. پرسش‌های این پژوهش چنین است که «با توجه به اهمیت و اعتبار پول ملی، معیارهای انتخاب نقوش و عناصر بصری در طراحی اسکناس چیست؟» و «در تطبیق ویژگی‌های بصری اسکناس دوهزار تومانی با اسکناس پانصد یورویی، چه نتایجی به‌دست می‌آید؟». این پژوهش به دنبال شناخت شیوه‌ای برای طراحی اسکناس در مقایسه با اسکناس‌های اروپایی بوده تا نمادی از اعتبار پول ایرانی همراه با ویژگی‌های هویت ملی باشد. این پژوهش با رویکرد کیفی و روش توصیفی - تحلیلی انجام شده و بر پایه‌ی گردآوری اطلاعات، داده‌های مستند و مطالعات کتابخانه‌ای، رجوع به مقالات علمی معتبر و نگاه کارشناسانه گرافیکی صورت پذیرفته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که پس از اثبات اینکه اسکناس دوهزار تومانی ایرانی از اسکناس پانصد یورویی اروپایی کپی‌برداری شده، می‌توان دریافت که متصدیان کار این شیوه طراحی را نیز در سری بعدی اسکناس دوهزار تومانی تا اولین سری از اسکناس ده‌هزار تومانی تکرار و به الگویی برای طراحی اسکناس تبدیل کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: طراحی اسکناس، هویت بصری، اسکناس دوهزار تومانی، اسکناس

پانصد یورویی.

* استادیار گروه گرافیک، دانشکده هنر شوشتر، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).
** دانشجوی کارشناسی ارشد گرافیک، دانشکده هنر شوشتر، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

نیاز به طراحی پول کاغذی یا اسکناس در پی استقلال رسمی و تحول اساسی در اداره یک کشور برای ایجاد ارتباط، مبادله کالاها و خدمات میان دولت‌ها صورت می‌گیرد. طراحی اسکناس از آن نظر اهمیت دارد که افزون بر اعتبار مالی، گویای هویت یک دولت و ملت است. اصلی‌ترین ویژگی پول کاغذی، ارزش ارزی آن است که به‌طور مستقیم، با اقتصاد کشورها در ارتباط است. مسئله امنیت برای جلوگیری از جعل پول ملی از جمله مواردی است که باید در طراحی و چاپ پول کاغذی بسیار مورد توجه قرار گیرد. ضریب امنیت را می‌توان از طریق دقت در طراحی عناصر بصری در هر دو طرف اسکناس، تکنیک‌های چاپی، الیاف استفاده‌شده در داخل کاغذ و غیره تا حد امکان افزایش داد. انتقال فرهنگ و هویت هر دولت در مرحله بعد و به‌وسیله عناصر بصری به‌کاررفته در طراحی اسکناس صورت می‌پذیرد. منتقل کردن فرهنگ و هویت کشورها در طراحی اسکناس از طریق مشخصات، اطلاعات و تصاویر مورد استفاده در دو طرف پول کاغذی انجام می‌شود. به‌طور منطقی، مسئولیت اسکناس‌های عرضه‌شده با دولتمردان کشور است. طبق ماده ۲، بند (و) قانون پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران که در وبگاه بانک مرکزی انتشار یافته، می‌توان دریافت که «مبلغ اسمی، شکل، جنس، رنگ، اندازه، نقشه و سایر مشخصات اسکناس‌ها و سکه‌های فلزی رایج کشور به پیشنهاد رئیس‌کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و تصویب وزیر امور اقتصادی و دارایی، با رعایت مقررات این قانون تعیین خواهد گردید» (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۵۱: ۲). دقت در انتخاب تصویر اشخاص معروف از الزامات یک طراحی خوب برای اسکناس محسوب می‌شود. استفاده از نقوش و بناهای تاریخی معروف و موجود در محدوده جغرافیایی کشور از دیگر عناصر حساس برای استفاده در طراحی اسکناس است؛ چراکه این عناصر بصری گویای قدمت، معرف فرهنگ و در نتیجه، هویت یک کشورند. هنگام طراحی اسکناس باید نکات زیادی را در نظر گرفت، در یک تقسیم‌بندی کلی، این نکات عبارت‌اند از:

«انتخاب طرح، رویکردهای طراحی، رنگ، موضوعات اصلی، متون، اندازه، نیازهای کاربر و امنیت و دوام» (آبرامز، ۱۹۹۵: ۳۴).

وجود تمامی موارد ذکرشده به‌نوعی می‌تواند کمک بسیار خوبی برای طراحی الگویی مشخص و رسیدن به یک کل منسجم از معیار و ملاک‌هایی باشد که لازمه طراحی اسکناس است؛ در واقع، می‌توان هر یک از موارد ذکرشده را یک پرسش در نظر گرفت؛ برای مثال، از چه طریق می‌توان ضریب امنیت اسکناس را در طراحی بالا برد؟

با پاسخ به تک تک پرسش‌ها، الگویی تعریف می‌شود که جهت‌دهی فکر اولیه و به نتیجه رساندن آن را مشخص می‌کند (تصاویر ۱ و ۲).

با توجه به اهمیت مسئله طراحی اسکناس ملی کشور، در پژوهش حاضر به بررسی و تحلیل وجوه مشترک موجود در طراحی اسکناس دوهزار تومانی ایران با پانصد یورویی اروپا که در سال ۱۳۹۸ یعنی حدود دو سال بعد از اسکناس اروپایی به چاپ و عرضه در بازار رسید پرداخته شده است. از طرف دیگر، نوع طراحی اسکناس دوهزار تومانی در سری بعدی چاپ اسکناس‌ها، تا اولین سری طراحی اسکناس‌های ده‌هزار تومانی تکرار شده، یعنی عناصر بصری و تقسیم‌بندی فضا کاملاً مشابه با اولین سری از اسکناس‌های دوهزار تومانی طراحی شده است.

هدف و ضرورت تحقیق

هدف از این پژوهش، تحلیل ساختار و عناصر بصری به‌کاررفته در طراحی اسکناس ایرانی است که مشخصاً می‌تواند گویای هویت فرهنگی یک مرزوبوم باشد. در این پژوهش که مقایسه‌ای میان اسکناس دوهزار تومان ایرانی با پانصد یورویی اروپایی صورت گرفته، تشابهاتی در طراحی میان دو اسکناس یافت شده که به جست‌وجوی عناصر بصری با هویت ملی در اسکناس‌ها کمک می‌کند. ضرورت نگارش این پژوهش به دلیل نبود الگو، معیار و ملاکی برای طراحی اسکناس بوده است.

پرسش‌های پژوهش

- با توجه به اهمیت و اعتبار پول ملی، معیارهای انتخاب نقوش و عناصر بصری در طراحی اسکناس چیست؟
- در تطبیق ویژگی‌های بصری اسکناس دوهزار تومانی با اسکناس پانصد یورویی، چه نتایجی به دست می‌آید؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کیفی انجام گرفته و مطالب به روش توصیفی - تحلیلی نوشته شده است. نگارش مقاله با شیوه گردآوری اطلاعات، داده‌های مستند و مطالعات کتابخانه‌ای، رجوع به مقالات علمی معتبر و نگاه کارشناسانه گرافیکی انجام شده است.

پیشینه پژوهش

به‌طور کلی، درمورد ویژگی‌های اسکناس‌های ایران مقالات و منابع مکتوب زیادی وجود دارد. پژوهش‌های انجام‌شده درمورد این موضوع به شرح زیر است:

عباس محمدی و عبدالرضا چارئی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «ویژگی‌های چاپ، نشر و تصویرسازی اسکناس در ایران» به بررسی و طبقه‌بندی انواع نقوش و تصاویر منتخب برای رو و پشت اسکناس در دوره‌های مختلف، چگونگی مراحل فنی چاپ اسکناس و الزامات امنیتی آن پرداخته‌اند. همچنین، سینا سید آبادی و همکاران (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل نقوش اسکناس‌های ایران پس از انقلاب اسلامی براساس رویکرد بازتاب در جامعه‌شناسی هنر» به تحلیل نقوش اسکناس‌های مورد نظر براساس رویکرد جامعه‌شناسی هنر پرداخته‌اند. محمد ضیائی بیگدلی (۱۳۸۰)، مقاله‌ای را با عنوان «تاریخچه پول کاغذی از قدیم تا یورو» ترجمه کرده و مهدی نجف‌زاده (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «بازتاب منازعه هویتی در ابزارهای فرهنگ؛ مطالعه اسکناس‌های ایرانی دوره پهلوی دوم و جمهوری اسلامی» چالش هویتی در دو دوره را در اسکناس‌ها به مثابه ابزارهای فرهنگی مورد مطالعه قرار داده است. همچنین، حسین تفقیدی اسراری (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با نام «تاریخچه پول و روند تکامل آن» به بررسی روند تکاملی پول از پول کالایی تا پول الکترونیکی پرداخته است. سحر طوفان (۱۴۰۰) نیز در پژوهشی با عنوان «تحلیل نگاره‌های معمارانه در اسکناس‌های دوره جمهوری اسلامی ایران» به بررسی و تأثیر بیان تصویری و آثار معماری در چگونگی معرفی هویت کشور ایران پرداخته است.

ساعد مشکی به‌عنوان طراح گرافیک نیز در مصاحبه با خبرگزاری ایسنا، از اسکناس دوهزار تومانی که در این مقاله مورد تحلیل قرار دارد انتقاد کرده است. به عقیده او «اسکناس همچون یک پوستر کوچک عمل می‌کند که همیشه وجود دارد و درعین حال، ممکن است تا بیست سال دیگر تغییر نکند؛ بنابراین، باید ماندگار باشد. این اسکناس تازه طراحی شده، تنها خوشرنگ است». او همچنین در مورد طرح و پرتره استفاده شده روی اسکناس بیان می‌کند: «دوهزار تومانی نه طراحی خوبی دارد، نه ایرانی است؛ تا به دل بچسبد و این به دل مردم نچسبیدن، به‌خاطر تازگی یک اسکناس جدید نیست؛ بلکه به این دلیل است که پرتره آن شکوهمندانه نیست. قصد طراح برای استفاده از عکسی که از پایین چهره گرفته شده تا شکوهمندی را نشان دهد، به نتیجه نرسیده است و ما می‌بینیم هیچ‌جا از چنین عکسی برای اسکناس استفاده نمی‌شود. به‌طور معمول، اگر طراح هم خوب کار کرده باشد، همچون اسکناس‌های پیشین، در آن دست برده شده است». به اعتقاد مشکی، طراحی این اسکناس تاحدودی الهام و تأثیر گرفته از یورو بوده است؛ اما نکته جالب اینجاست که یورو را هم یک طراح خوب طراحی نکرده است. وی در ادامه یادآور شد: «[باز هم] طراحی دوهزار تومانی از دویست تومانی بهتر است».

سیر پیدایش پول کاغذی

شاید بتوان مبادله کالا به کالا یا پایاپای را آغازی برای ظهور و پیدایش پول در اولین معاملات تاریخ بشریت برای رفع نیازهای خود دانست. در این معامله که به طور مستقیم صورت می‌گرفت، درازای کالای معامله شده کالای دیگری دریافت می‌شد. این نوع معامله هنوز هم در برخی جوامع صورت می‌گیرد. در یک تقسیم‌بندی کلی، معایب این معامله به طور خلاصه به شرح زیر است: «۱- عدم امکان دسترسی سریع و آسان به کالاهای مورد نیاز، ۲- فقدان وسیله‌ای برای ارزش‌گذاری، ۳- تقسیم‌ناپذیری برخی از کالاها، ۴- عدم امکان ذخیره ارزش، ۵- محدودیت مبادله با مناطق دور، ۶- عدم رشد و توسعه اقتصادی» (احمد، ۱۴۰۱: ۹). یکی از معایب اصلی این معامله عدم آگاهی از ارزش واقعی کالای معامله شده با کالای دیگر است. پس از آن، سکه‌هایی از جنس طلا، نقره، مس، قلع و روی وارد دنیای معاملات جهانی شد که به مرور زمان، به دلیل قیمت زیاد فلزات (طلا، نقره، مس، قلع و روی) سکه‌ها نیز از چرخه پول رایج کنار گذاشته شدند. تمامی مسائل و مشکلات این نوع معاملات به مرور زمان با ابداع پول و دارا بودن ارزش ارزی اسکناس‌ها در معاملات جوامع بشری کم‌رنگ شد.

در ایران، چاپ و رواج پول کاغذی به لحاظ تاریخی مربوط به دوره ایلخانی است؛ به طوری که اسکناس‌ها در چین چاپ می‌شد و انتشارش در کشور، با اعتبار ارزش مبادلاتی مورد استفاده قرار می‌گرفت. «سال ۶۷۳ هـ ق اولین اسکناس ایران با نام چاو در تبریز منتشر شد. در زمان سلطنت گیخاتون، پادشاه مغول ایران (۶۹۴-۶۹۰ هـ ق)، به علت وضع نابسامان مملکت، خزانه دولت خالی ماند. در همان زمان عزالدین محمد بن مظفر بن عمید مشاور وزیر وقت شد. او به پادشاه پیشنهاد کرد که به جای زر و سیم، پول کاغذی چاو را در ایران رواج دهند و بحران پولی را مرتفع سازند. در آن زمان، پول کاغذی در چین استفاده می‌شد. بدین ترتیب، می‌توان گفت که اولین اوراق مکتوب، منقوش و اوراق چاپی در ایران در این سال منتشر شد» (چنعانی، ۱۳۹۶، ۶). با رشد و گسترش صنعت چاپ و پذیرفتن اسکناس‌های معتبر در سامانه‌های اقتصادی، تنوع تجارت و بازرگانی تسهیل شد. «افزایش مبادلات و تنوع کالاها و خدمات با توجه به شرایط جغرافیایی و موقعیت اجتماعی هر جامعه و گذشت زمان و پیشرفت تکنولوژی در هر جامعه نوعی پول به وجود آورد. در همه جوامع، ابتدا پول کالایی و سپس پول فلزی، پول کاغذی، پول تحریری و نهایتاً پول الکترونیکی ایجاد شد» (لشکری، ۱۳۹۹: ۳). در کنار پول کاغذی، چک‌های مالی با ارزش مشخص به چاپ

رسیدند. چک این امکان را به اشخاص می‌دهد تا خرید خود را در حال و یا در آینده انجام دهند. امروزه نیز کارت‌های اعتباری و رمز پول‌ها یا ارزهای مجازی وارد دنیای اقتصاد و معاملات شده‌اند. از آن پس، یکی از ویژگی‌های اصلی اوراق بهادار و اسکناس‌های کاغذی، امنیت تبادلات اقتصادی در دو سوی مبادلات بوده است.

تکنیک‌های چاپ اسکناس

پس از طراحی دقیق عناصر بصری برای دو طرف اسکناس، کیفیت خوب چاپ نقش بسیار مهمی در قابل قبول بودن و عرضه‌ی پول ملی دولت‌ها دارد. امنیت در چاپ اسکناس برای جلوگیری از جعل پول است؛ که با خود امنیت اقتصادی را به همراه دارد. امنیت از طریق تکنیک‌های چاپ اسکناس به وسیله دستگاه‌های چاپ جزء موارد بسیار مهم است. «در چاپ اسکناس دقت و ظرافت کلید موفقیت است. شروع کار با طراحی دقیق، سازمان‌دهی منظم و به‌کارگیری آخرین پیشرفت‌های الکترونیکی و شیمیایی آغاز می‌شود. چاپ هم‌زمان هجده رنگ به صورت افست خشک توسط غلطک‌ها و پلیت‌های مخصوص تحت مراقبت کامل انجام می‌شود. چاپ اسکناس که از دقت و ظرافت خاصی برخوردار است، چاپخانه‌ای با بهترین فناوری^(۱) چاپ و کنترل را طلب می‌کند. همچنین، به متخصصانی نیاز دارد که همگی در حفظ اطلاعات مربوط به تغییرات و پیشرفت‌های جدید تلاش نمایند تا از جعل اسکناس جلوگیری شود» (محمدی و چارنی، ۱۳۸۷: ۱۱۴).

تصویر شماره ۲: اسکناس ۵۰۰ یورو اروپا-

انتشار در سال ۲۰۰۲

(منبع: www.banknoteworld.com)

تصویر شماره ۱: اسکناس دوهزار تومانی ایران-

انتشار در سال ۱۳۸۲ (سری اول)

(منبع: www.isna.ir)

برخی از مواردی را که در تکنیک‌های چاپ اسکناس برای بالا بردن ضریب امنیت و جلوگیری از جعل مورد استفاده قرار می‌گیرد می‌توان به شرح زیر بیان نمود:

۱- جوهر تغییر رنگ: استفاده از جوهرهایی که در برابر نور و کج کردن اسکناس تغییر رنگ می‌دهند (تصویر شماره ۳).

۲- واترمارک: استفاده از عناصر بصری نوشتاری یا تصویری کم‌رنگ‌تر از دیگر عناصر که هنگام روبه‌رو شدن با نور مشاهده می‌شود (تصویر شماره ۴).

۳- نوارهای امنیتی: محل قرارگیری و کاربرد این نوارها در میان بافت کاغذ است. طراحی عناصر بصری نوشتاری و تصویری مناسب برای چاپ روی آن‌ها و تغییر رنگ نوار در هنگامی که در معرض نور ماوراءبنفش قرار می‌گیرد (تصویر شماره ۵).

هولوگرام: برجسب‌هایی شامل تصویر و نوشتار (تصویر شماره ۶).

تصویر شماره ۴: واترمارک روی اسکناس پنجاه یورویی

تصویر شماره ۳: جوهر تغییر رنگ

تصویر شماره ۵: نوار امنیتی روی اسکناس صد دلاری

تصویر شماره ۶: هولوگرام روی اسکناس پنجاه یورویی

(منبع: www.banknoteworld.com)

مقایسه تحلیلی عناصر بصری اسکناس‌های دوهزار تومانی و پانصد یورویی

در تحلیل دو اسکناس یادشده این فرضیه قوت می‌گیرد که شباهت‌هایی در طراحی عناصر بصری وجود دارد. با توجه به اینکه اسکناس پانصد یورویی حدود دو سال قبل از دوهزار تومانی چاپ و منتشر شده، شباهت‌هایی از لحاظ نوع ترکیب‌بندی در ساختار کلی اسکناس یعنی تقسیم فضا به دو بخش و تکرار فرم مستطیلی‌شکل در هر دو اسکناس وجود دارد. در تصویر شماره ۷، تحلیل ساختار اسکناس پانصد یورویی به صورت خطی صورت گرفته است. پس از بررسی اسکناس ایرانی، به صورت کاملاً واضح مشاهده شد که ساختاری مشابه با اسکناس اروپایی دارد. سری اول اسکناس دوهزار تومانی دوباره به چاپ رسید. در روی اسکناس، تصویری دیگر از پرتره امام خمینی استفاده شده که احتمالاً پس از انتقادات، مورد تغییر قرار گرفته است. ابعاد پرتره و زاویه نگاه امام خمینی (ره) در سری دوم تغییر کرد (هم تقسیم فضا و هم درج عناصر بصری مانند پرتره امام خمینی (ره) و نقوش سنتی مواردی هستند که نشان می‌دهند چگونگی طراحی و مقایسه‌اش با اسکناس پانصد یورویی می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد و چیزی جز این موارد برای بررسی نمی‌ماند.

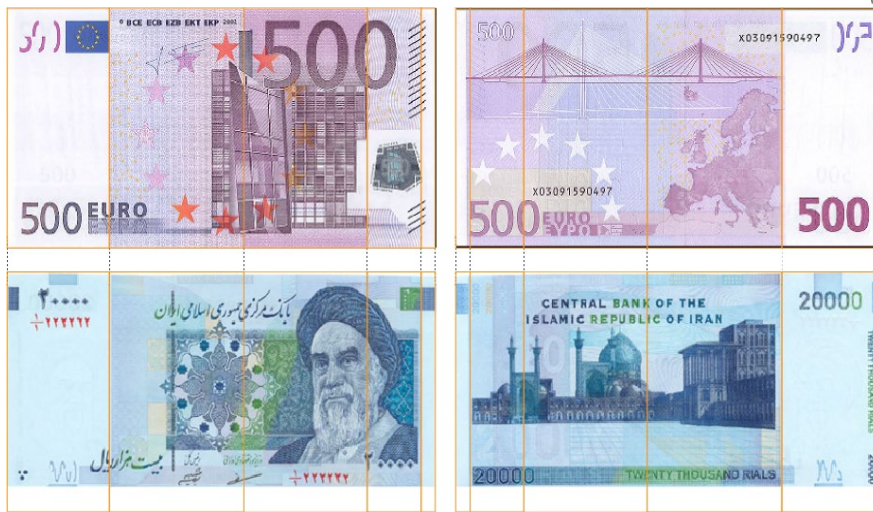
عناصر بصری اسکناس پانصد یورویی عبارت‌اند از: دوازده ستاره پرچم و نقشه قاره اروپا، پل کابلی، استفاده از الگوی صورت فلکی یوریون^(۲) (از این الگو برای جلوگیری از جعل با دستگاه‌های کپی استفاده می‌شود) در پشت و روی اسکناس به صورت نقاط دایره‌ای شکل کرم‌رنگ (جدول شماره ۱ و ۲)، یک ساختمان مدرن، هولوگرام، امضای رئیس بانک مرکزی اروپا، پرچم اتحادیه اروپا، حروف، اعداد و طیفی ملایم از رنگ بنفش است.

جدول شماره ۱: ویژگی‌های بصری اسکناس پانصد یورویی اروپا

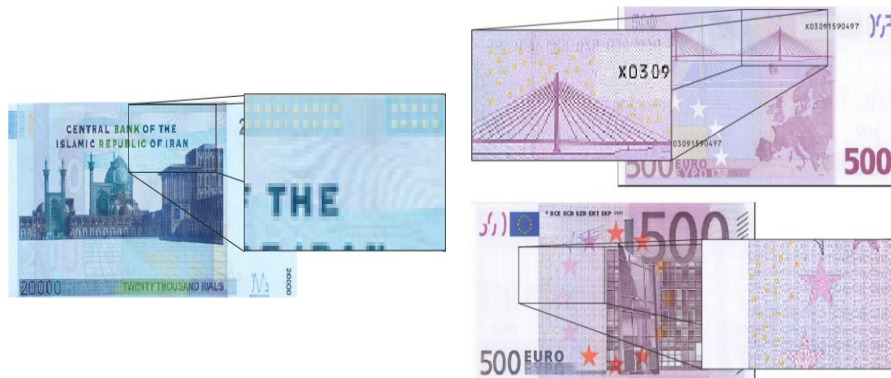
تم رنگی	تاریخ انتشار	عناصر بصری پشت	عناصر بصری رو	تصویر پشت	تصویر رو	ارزش
صورتی	۲۰۰۲	پل کابلی، دوازده ستاره، صورت فلکی یوریون، نقشه قاره اروپا، حروف تایپ ماشینی با قلم هلویتیکا	ساختمان مدرن، پرچم اتحادیه اروپا، دوازده ستاره، صورت فلکی یوریون، حروف تایپ ماشینی با قلم هلویتیکا			سری اول پانصد یورو

(منبع تصویر: www.banknoteworld.com، منبع جدول: نگارندگان)

عناصر بصری اسکناس دوهزار تومانی عبارت‌اند از: میدان نقش جهان اصفهان (عالی‌قاپو و مسجد امام)، پرتره امام خمینی (ره)، امضای وزیر امور اقتصاد و دارایی و رئیس کل بانک مرکزی، نقوش سنتی، استفاده از ریزنقش‌ها (اشکال هندسی و استفاده از تکرار جمله جمهوری اسلامی ایران به خط کوفی) به‌عنوان بافت، استفاده از نقاط دایره‌ای‌شکل و کرم‌رنگ در حاشیه، به‌کارگیری قلم هلوتیکا برای نوشتار انگلیسی اسکناس و به‌کارگیری قلم نستعلیق در نگارش نوشتار فارسی اسکناس (تصویر شماره ۸).

تصویر شماره ۷: تحلیل ساختار اسکناس پانصد یورویی و دوهزار تومانی (منبع تصاویر: www.banknoteworld.com و www.isna.ir)

تصویر شماره ۸: سمت راست، صورت فلکی یورویون روی اسکناس پانصد یورویی (نقاط کرم‌رنگ). سمت چپ: اسکناس دوهزار تومانی (نقاط کرم‌رنگ) (منبع تصاویر: www.banknoteworld.com و www.isna.ir)

جدول شماره ۲: تحلیل عناصر بصری اسکناس دوهزار تومانی و پانصد یورویی

اسکناس	رنگ	نقش مایه	فضا	طراحی حروف	ترکیب بندی
پانصد یورویی	آبی	تصویر معماری، نقوش هندسی و پرتره	بخش پر (نقوش و عناصر بصری) بخش خالی (واتر مارک)	خوشنویسی (نستعلیق) و قلم هلوتیکا (نازک و ضخیم)	دوبخشی
دوهزار تومانی	صورتی	معماری و نقوش هندسی و نمادین	بخش پر (نقوش و عناصر بصری) بخش خالی (واتر مارک)	قلم هلوتیکا (نازک و ضخیم)	دوبخشی

(منبع: نگارندگان)

بررسی عناصر بصری اسکناس‌های پنج تا پانصد یورویی

تصویر هیچ‌یک از پل‌ها و یا ساختمان‌هایی که در سال ۲۰۰۲ برای استفاده در اسکناس‌های یورو طراحی شدند واقعی نیستند. «از آنجاکه تنها هفت اسکناس و نوزده ایالت در منطقه یورو (احتمالاً مناطقی که استفاده از یورو به‌طور رسمی در آن‌ها رواج دارد) وجود داشت، نمایش پل‌های واقعی موجود به‌نفع برخی کشورها نسبت به سایر کشورهاست؛ بنابراین، از پل‌های خیالی استفاده شد» (www.atlasobscura.com). نوع طراحی پل‌ها و ساختمان‌ها براساس سبک‌های معماری دوران باستان تا مدرن اروپا است؛ بدین نحو که «اسکناس پنج یورو از سبک کلاسیک، ده یورو از سبک رومانسک، بیست یورو از سبک گوتیک، پنجاه یورو از سبک رنسانس، صد یورو از سبک باروک و روکوکو، دویست یورو از سبک معماری آهن و شیشه در قرن نوزدهم (هنر نو) و پانصد یورو از سبک مدرن در قرن بیستم الهام گرفته شد» (www.ecb.europa.eu)؛ اما از سال ۲۰۱۳ هفت پل خیالی طراحی شده پشت اسکناس‌ها در حومه یک پروژه مسکونی در شهر هلند واقعی شدند. «هریک از هفت پل دقیقاً براساس اسکناس‌های مربوط به خود، با ریختن بتن رنگ‌شده در قالب‌های چوبی سفارشی و بریدن لبه‌های آن‌ها، همان‌طور که روی اسکناس‌ها دیده می‌شود، الگوبرداری شدند» (www.atlasobscura.com) (تصویر ۹).

در حال حاضر، دو سری اسکناس یورو وارد دنیای معاملات شده است. «در قسمت رویی هر دو سری اسکناس یورو، پنجره‌ها و درها نشان داده شده است، آن‌ها نمادی از گشاده‌رویی و روحیه همکاری اروپایی است. پل‌های پشتی نماد ارتباط میان مردم اروپا و سایر نقاط جهان است» (www.ecb.europa.eu). اسکناس پانصد یورویی مورد مطالعه در این پژوهش در سری دوم حذف شده و بنابراین، سری اول اسکناس‌های یورو مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند.

تصویر شماره ۹: پل‌های اسکناس پنج تا پانصد یورو
(منبع تصاویر: www.atlasobscura.com و www.fa.wikipedia.org)

تغییر اندازه و رنگ در اسکناس‌های یورو

روند تغییر اندازه در اسکناس‌های یورو افزایشی است و می‌توان گفت تقریباً طول و عرض هر اسکناس نسبت به اسکناس کوچک‌تر از خود (از نظر بها) با نسبتی مشخص بزرگ‌تر شده است. الگوی عددی «۷، ۲» برای عرض دو اسکناس در نظر گرفته شد و در دو اسکناس بعدی تکرار شد. الگوی عددی «۳، ۷، ۰» نیز برای طول سه اسکناس در نظر گرفته شد و پس از آن برای سه اسکناس بعدی تکرار شد. پس از اسکناس پنجاه یورویی عرض اسکناس‌ها ۸۲ میلی‌متر باقی مانده است. رنگ در اسکناس‌های یورو متنوع بوده و هر اسکناس رنگ مخصوص به خود را دارد (جدول شماره ۳)

جدول شماره ۳: اسکناس‌های پنج تا پانصد یورو

سال انتشار	اندازه (م.م)	رنگ	عناصر بصری (پشت)	عناصر بصری (رو)	پشت اسکناس	روی اسکناس	بها
۲۰۰۲	۶۲×۱۲۰	خاکستری	پلی برگرفته از سبک کلاسیک	ساختمانی برگرفته از سبک کلاسیک			پنج یورو
	۶۷×۱۲۷	قرمز، نارنجی، قهوه‌ای	پلی برگرفته از سبک رومانسک	ساختمانی برگرفته از سبک رومانسک			ده یورو
	۷۲×۱۳۳	آبی، قهوه‌ای، کرم	پلی برگرفته از سبک گوتیک	ساختمانی برگرفته از سبک گوتیک			بیست یورو
	۷۷×۱۴۰	نارنجی، زرد، قهوه‌ای	پلی برگرفته از سبک رنسانس	ساختمانی از سبک رنسانس			پنجاه یورو
	۸۲×۱۴۷	سبز	پلی برگرفته از سبک باروک و روکوکو	ساختمانی برگرفته از سبک باروک و روکوکو			صد یورو
	۸۲×۱۵۳	زرد، خاکستری	پلی برگرفته از سبک هنر نو	ساختمانی برگرفته از سبک هنر نو			دویست یورو
	۸۲×۱۶۰	بنفش، آبی	پلی برگرفته از سبک مدرن	ساختمانی برگرفته از سبک مدرن			پانصد یورو

(منبع تصاویر: www.atlasobscura.com، منبع جدول: نگارندگان)

عناصر هویت ملی و بصری در اسکناس پانصد یورویی

عناصر تاریخی و ملی پشت و روی اسکناس پانصد یورویی با طرحی براساس واقعیت و با تکنیک‌های تصویرسازی واقع‌گرا مورد استفاده قرار گرفته است. تمامی عناصر بصری استفاده شده دارای ویژگی‌های معمارانه نزدیک به قرن بیستم و تقریباً مدرن هستند. یک پل کابلی و نمایی از یک یا چند ساختمان مدرن در پشت و روی اسکناس، نقشه کشورهای اتحادیه اروپا، پرچم اتحادیه اروپا و دوازده ستاره روی پرچم آن، عناصری هستند که به‌طور مستقیم هویت اروپا را نشان می‌دهند. فضا به وسیله دو بخش مستطیلی شکل یعنی فضایی پُر برای عناصر بصری و خالی برای واتر مارک تقسیم شده است.

تحلیل ساختاری اسکناس‌های یک تا ده‌هزار تومانی ایران

لزوم انجام این تحلیل برای یافتن وجوه مشترک و عناصر تکرار شده، برخی طرح‌ها در میان اسکناس‌های عرضه شده در ایران است. به همین علت در زیر به بررسی و مقایسه ساختاری عناصر بصری موجود در اسکناس‌های یک تا ده‌هزار تومانی و اسکناس دوهزار تومانی مورد بحث پرداخته شده است (جدول شماره ۴، سری اول دوهزار تومانی؛ اسکناس مورد پژوهش در این تحقیق است).

در تحلیل هر سه سری اسکناس یک‌هزار تومانی می‌توان گفت که از خطوط کج برای تقسیم‌بندی فضا استفاده شده است. این نوع طراحی یعنی استفاده از خطوط مورب در سری پنجم دوهزار تومانی، سری سوم پنج‌هزار تومانی و سری دوم اسکناس ده‌هزار تومانی تکرار شده است. همچنین، تصویر امام خمینی (ره) در اسکناس یک‌هزار تومانی مشابه اسکناس‌های یاد شده، در قسمت پُر ترکیب‌بندی و در سمت چپ قرار دارد. استفاده از طیف نزدیک به رنگ سبز، کمرنگ شدن صفرها و هم‌اندازه بودن اسکناس‌ها باعث ایجاد خطا در تشخیص اسکناس ده‌هزار تومانی از یک‌هزار تومانی و برعکس شده است.

از سری اول تا چهارم دوهزار تومانی، سری اول و دوم پنج‌هزار تومانی و سری اول اسکناس ده‌هزار تومانی نوع طراحی و ترکیب‌بندی تقریباً یکدست و هماهنگ با هم کار شده‌اند. به این صورت که فضای رو و پشت اسکناس، به وسیله دو بخش مستطیلی شکل تقسیم شده؛ به عبارتی، این تقسیم‌بندی شامل یک مستطیل پُر (برای عناصر و نقوش) و یک مستطیل توخالی (برای واتر مارک) در نظر گرفته شده است. روی همه اسکناس‌ها و در سمت راست پرتره قرار دارد. در تمامی اسکناس‌های یاد شده مستطیلی که برای نوشتن ارزش و عدد مربوط به مبلغ پول در هر دو طرف

اسکناس در نظر گرفته شده (بالا سمت راست و هم‌راستای آن مستطیل دیگر در بالا سمت چپ) در یک قسمت مشخص و بدون جابه‌جایی قرار دارند. این الگو در تمامی اسکناس‌های یادشده به همین نحو رعایت شده است.

طرح روی اسکناس دوهزار تومانی در سری اول تفاوتی جز در تصویر پرتره امام (ره) نسبت به سری دوم تا چهارم ندارد. تصویر امام (ره) در سری اول نسبت به سری دوم و سوم دوهزار تومانی از نظر اندازه بزرگ‌تر و زاویه عکس نیز تفاوت دارد. طرح روی اسکناس دوهزار تومانی در سری سوم و چهارم تغییری نکرده است. در پشت اسکناس‌های سری اول و دوم دوهزار تومانی از یک تصویر مشابه مربوط به میدان نقش جهان اصفهان و دو بنای این میدان یعنی عالی‌قاپو و مسجد امام استفاده شده است. پشت اسکناس سری سوم دوهزار تومانی از تصویر مسجدالاقصی که در محدوده جغرافیایی کشور ایران نیست استفاده شده است. در سری چهارم دوهزار تومانی از تصویر بادگیرهای خانه آقازاده در شهرستان ابرکوه در استان یزد برای پشت اسکناس استفاده شده است.

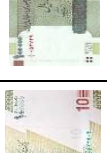
روی اسکناس‌های پنج‌هزار تومانی در سری اول و دوم کاملاً مشابه هم بوده؛ اما طرح پشت اسکناس‌ها متفاوت از هم هستند. طرح پشت در سری اول شامل نقشه ایران، حدیثی از حضرت محمد (ص) و نمادی از انرژی هسته‌ای و در سری دوم شامل تصویری از ورودی دانشگاه تهران و اشعار فردوسی به دو زبان فارسی و انگلیسی است. طرح سری سوم اسکناس پنج‌هزار تومانی از لحاظ ساختاری عیناً تکرار سری سوم اسکناس یک‌هزار تومانی است. تفاوت این دو اسکناس در استفاده از طیف رنگی آبی و بنفش در اسکناس پنج‌هزار تومانی به جای رنگ‌های سبز و خاکستری در اسکناس یک‌هزار تومانی، تغییری جزئی در نوع چیدمان عناصر و نقوش است.

در مجموع، می‌توان گفت در طراحی آخرین و جدیدترین اسکناس‌های یک‌هزار تا ده‌هزار تومانی از الگویی مشترک استفاده شده است؛ اما طراحی این الگو براساس طرح سری دوم یک‌هزار تومانی با ایجاد کمی تغییر در نسبت‌ها و محل قرارگیری عناصر بصری انجام شده است (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۴: اسکناس‌های یک تا ده هزار تومانی

بها	روی اسکناس	پشت اسکناس	عناصر بصری (رو)	عناصر بصری (پشت)	تاریخ انتشار	قالب رنگی	اندازه (مم)
سری اول سری دوم سری سوم			پرتره امام (ره)، نقوش سنتی	کوه دماند، نقوش تزئینی، حروف تاییبی	۱۳۷۱	سبز، آبی، قهوه‌ای	۱۶۰×۷۷
			پرتره امام (ره)، نقوش سنتی	حافظیه شیراز، خوشنویسی اشعار حافظ، نقوش تزئینی	۱۳۹۶	سبز، زرد، آبی	۱۴۲×۷۱
			پرتره امام (ره)، نقوش سنتی	نقوش سنتی، آرامگاه شیخ‌الرئیس ابوعلی سینا در همدان	۱۴۰۱	سبز و خاکستری	۱۵۶×۷۱
سری اول سری دوم سری سوم			پرتره امام (ره)، نقوش سنتی	میدان نقش جهان اصفهان، عالی قاپو و مسجد امام و حروف تاییبی	۱۳۸۲	آبی، نخودی، بنفش، سبز	۱۶۲×۷۸
			پرتره امام (ره)، نقوش سنتی	میدان نقش جهان اصفهان، عالی قاپو، مسجد امام و حروف تاییبی	۱۳۸۲	آبی، نخودی، بنفش، سبز	۱۶۲×۷۸
			پرتره امام (ره)، نقوش سنتی	مسجدالاقصی و حروف تاییبی	۱۳۸۳	آبی، نخودی، بنفش، سبز	۱۶۲×۷۸

۱۵۶×۷۱	آبی، نخودی، بنفش، سبز	۱۳۹۳	بادگیرهای خانه آقازاده یزد و حروف تایی	پرتره امام (ره)، نقوش سنتی			سری چهارم
۱۵۶×۷۱	آبی، سبز، نخودی	۱۴۰۱	مقبره شعرا تبریز، خوشنویسی شعر شهریار در مدح امام علی (ع)، حروف تایی	پرتره امام (ره)، نقوش سنتی			سری پنجم
۱۶۵×۷۸	زرد، بنفش، سبز	۱۳۸۵	نقشه ایران، خوشنویسی حدیث حضرت محمد (ص)، نمادی از انرژی هسته‌ای و حروف تایی	پرتره امام (ره)، نقوش سنتی			سری اول
	زرد، بنفش، سبز	۱۳۹۴	نمای ورودی دانشگاه تهران، خوشنویسی اشعار فردوسی، نقوش تزئینی و حروف تایی	پرتره امام (ره)، نقوش سنتی			سری دوم
۱۵۶×۷۱	آبی، بنفش، صورتی	۱۳۹۹	حافظیه شیراز، خوشنویسی اشعار حافظ، نقوش تزئینی و حروف تایی	پرتره امام (ره)، نقوش سنتی			سری سوم
۱۶۵×۷۸	سبز، زرد، قهوه‌ای	۱۳۸۹	آرامگاه سعدی، نقوش تزئینی و حروف تایی	پرتره امام (ره)، نقوش سنتی			سری اول
۱۵۶×۷۱	سبز، زرد، قهوه‌ای	۱۳۹۹	تصویر آرامگاه سعدی و شعری از وی، نقوش تزئینی و حروف تایی	پرتره امام (ره)، نقوش سنتی			سری دوم

ریال ۵۰,۰۰۰

ریال ۱۰۰,۰۰۰

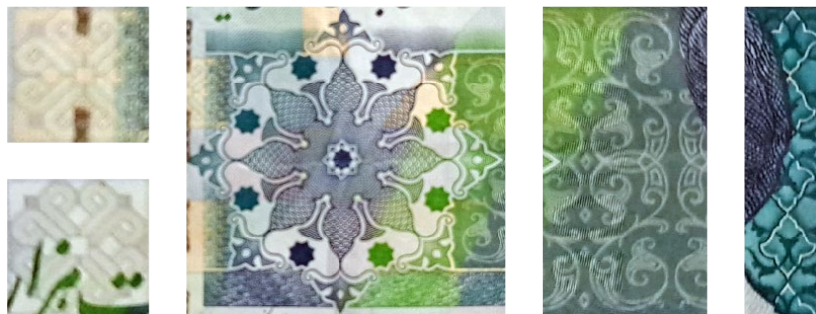
تغییر اندازه و رنگ در اسکناس‌های ایرانی

به‌طور کلی، روند تغییر اندازه در اسکناس‌های مورد بررسی در این پژوهش یعنی سری اول یک‌هزار تومانی تا سری دوم ده‌هزار تومانی، به‌گونه‌ای است که طول و عرض آن‌ها کم و زیاد شده است؛ هرچند این تغییر اندازه طبق الگو و قاعده‌ای مشخص نیست. اسکناس سری دوم یک‌هزار تومانی از سری اول یک‌هزار تومانی کوچک‌تر شده، اسکناس‌های دو هزار تومانی نسبت به هر دو سری اسکناس‌های یک‌هزار تومانی از طول و عرض بزرگ‌تر است. ابعاد اسکناس‌ها در هر دو سری اسکناس‌های پنج‌هزار تومانی با سری اول ده‌هزار تومانی برابر است؛ علاوه بر یک اندازه بودن طول و عرض اسکناس، از نظر طراحی نیز مشابه هم بوده و تنها در رنگ متفاوت هستند. این سبک طراحی در سری سوم اسکناس پنج‌هزار تومانی و سری دوم ده‌هزار تومانی تکرار شده است، یعنی اندازه و طرح مشابه هم بوده و تفاوت در تم رنگی اسکناس‌ها با یکدیگر است. دو سبک طراحی در طراحی اسکناس‌های پنج‌هزار و ده‌هزار تومانی قابل مشاهده است؛ اما تلاش شده برای انتخاب پالت رنگ اسکناس‌های جدید از طیف رنگی موجود در اسکناس‌های سری قبل خود استفاده شود؛ بدین‌نحو که تم رنگی بنفش موجود در اسکناس سری اول و دوم پنج‌هزار تومانی در سری سوم از اسکناس پنج‌هزار تومانی و تم رنگ سبز موجود در سری اول اسکناس ده‌هزار تومانی در سری دوم ده‌هزار تومانی تکرار شده است. اسکناس سری سوم پنج‌هزار تومانی و سری دوم ده‌هزار تومانی از سری اول، دوم پنج‌هزار تومانی و سری اول ده‌هزار تومانی کوچک‌تر شده‌اند. علاوه بر هماهنگ بودن طرح و الگو در آخرین سری از اسکناس‌های یک تا ده‌هزار تومانی، ابعاد با هم برابر بوده و هیچ تغییری در طول و عرض اسکناس‌ها وجود ندارد (جدول شماره ۴).

عناصر هویت بصری ملی در اسکناس دوهزار تومانی

رنگ می‌توانست نوعی فیروزه‌ای که آبی آتشین یا آبی ایرانی است، باشد که عنصری متعلق به هویت ملی ایرانی است. هویت ملی در عناصر بصری چون تصویر امام خمینی (ره)، میدان نقش جهان اصفهان، عالی‌قاپو، مسجد امام و نقوش تزئینی، خوشنویسی نستعلیق و نوشتارهایی به فارسی به چشم می‌خورد. به‌کارگیری نقوش اسلیمی و تزیینات سنتی در طراحی اسکناس انتخاب بسیار خوبی برای بازگویی و معرفی هنر سنتی و اصیل ایرانی است. در عین حال، استفاده از طرحی شمسه‌ای به شکل هشت‌ضلعی یا هشت‌پر، در مرکز

اسکناس دوهزار تومانی کمکی در جهت انتقال هویت ملی است؛ چراکه شمسه در هنر ایرانی دارای معانی عرفانی بوده و نقشی بسیار بااهمیت دارد. طراحی شمسه نتیجه تلاش وافر هنرمندان در جهت ارزش نهادن به مکان یا فضایی بوده تا بتواند زینت بخش فضایی این چنین باشد؛ بنابراین، انتظار می‌رود در دنیای امروز، با وجود توسعه فناوری و کاربرد تکنولوژی در جهت سهولت انجام کار طراحی، عناصری شناسنامه‌دار نقشی مناسب در به‌کارگیری هویت ایرانی بیابد (تصویر شماره ۱۰).

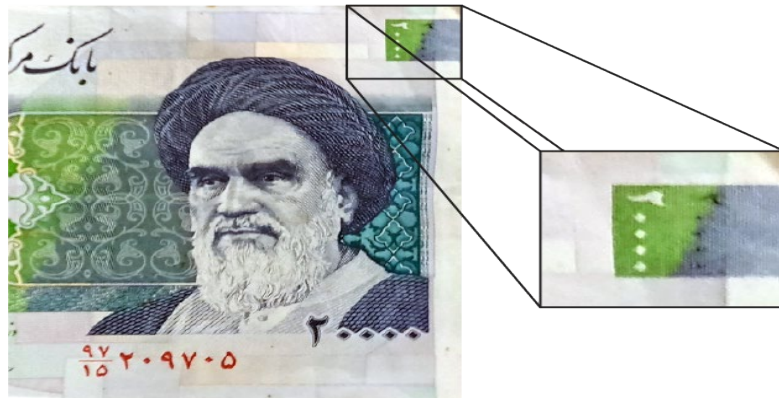
تصویر شماره ۱۰: تحلیل طراحی اسکناس دوهزار تومانی و به‌کارگیری نقوش سنتی و تزیینی

فضاسازی اسکناس دوهزار تومانی و تقسیم‌بندی آن به‌گونه‌ای است که دو بخش مستطیلی شکل در کادر وجود دارد؛ فضایی پُر برای عناصر بصری و در کنار آن، فضایی خالی که برای واتر مارک در نظر گرفته شده است.

می‌توان به‌صراحت گفت که نوع طراحی حاضر تلاشی است در جهت ترکیب عناصر سنتی با ایده‌ای مدرن؛ به‌طور کلی، اسکناس دوهزار تومانی با استفاده از ترکیب و چیدمان ریزبافت‌های سنتی و ترسیمی و روی هم قرار گرفتن آن‌ها شکل گرفته است. همچنین، نوشته‌هایی با عبارت بانک مرکزی جمهوری اسلامی به‌صورت افقی و عمودی، شیب رنگی، رنگ‌هایی شفاف و یک رنگ غالب طراحی شده است. تنها دلیلی که برای استفاده از تنوع بافت در طراحی اسکناس دوهزار تومانی به ذهن می‌رسد، مسئله امنیت و امکان بالابردن ضریب آن از طریق طراحی و استفاده از ریزنقش‌های متنوع است. این مسئله می‌تواند پژوهشی مستقل را به خود اختصاص دهد.

تکرار عدد ۲۰۰۰۰ فارسی دو مرتبه در یک کادر با دو رنگ متفاوت (روی اسکناس، بالا سمت راست) نمی‌تواند معرف خوبی برای ارزش و مبلغ یک اسکناس باشد. در واقع، علت مشخصی برای تکرار این عدد در قسمت مهمی از اسکناس که معمولاً برای معرفی ارزش و مبلغ پول در نظر گرفته می‌شود وجود ندارد (تصویر شماره ۱۱). استفاده از

مستطیل‌های افقی در حاشیه اسکناس از جمله مواردی است که باعث ایجاد ناسازگاری طرح با کادر شده، گویی طرح مناسب این ابعاد اسکناس طراحی نشده و پس از چاپ و برش، قسمت حاشیه طرح از دست رفته است. شاید علت اصلی را بتوان در استفاده از مربع مستطیل‌های یک‌اندازه در وسط کادر جست؛ این نسبت و اندازه در مستطیل‌های حاشیه طرح مورد توجه قرار نگرفته است. طرحی که به‌عنوان زمینه اسکناس در نظر گرفته شده، از کنار هم قرار گرفتن اسکناس‌ها به‌صورت افقی کامل می‌شود و بر اثر برش اسکناس‌ها پس از چاپ، طرح ناقص به‌نظر می‌رسد (تصویر شماره ۱۲).

تصویر شماره ۱۱: تحلیل اسکناس دوهزار تومانی

تصویر شماره ۱۲: تحلیل ساختار اسکناس دوهزار تومانی (منبع تصویر: www.isna.ir)

جدول شماره ۵: ویژگی‌های اسکناس دوهزار تومانی

ارزش	تصویر رو	تصویر پشت	عناصر بصری رو	عناصر بصری پشت	تاریخ انتشار	تم رنگی
۲۰۰۰۰ ریالی			تصویر امام خمینی (ره)، نقوش تزئینی ایرانی، نوشتار فارسی به خط نستعلیق	تصویر ابنیه میدان نقش جهان، حروف تایپ ماشینی	۲۰۰۲	سبز و زرد

(منبع تصویر: www.banknoteworld.com)

بحث و بررسی عناصر بصری هویت‌ساز در اوراق بهادار

عناصر بصری نقش‌بسته بر اسکناس دوهزار تومانی مؤید هویت ملی است که بر ریشه‌ها و عناصر تجسمی فرهنگی استوارند. اندرسون، از اندیشمندان جامعه‌شناسی، بر ریشه‌های فرهنگی ژرف هویت ملی از سده هجدهم به این سو تأکید می‌کند؛ او «هویت‌های ملی را پیامد تاریخ روزگار مدرن ولی پدیده‌هایی پایدار می‌داند؛ بر آن بود که ناسیونالیسم هویت‌ها را از بسترهای زمانی و مکانی برخوردار می‌کند و زندگی‌ها را معنا می‌بخشد. از دیدگاه او احساس تعلق به یک ملت در شکل‌گیری دولت مدرن نقشی عمده داشته که از نظرها دور مانده است» (عظیمی، ۱۳۹۹: ۳۸). همچنین، فراگیری و گسترش عناصر نشانه‌ها در یک نظام نشانگانی که شناسنامه مشخصی دارد از مهم‌ترین ویژگی‌های هویت ملی است. «مؤلفه‌های هویت ملی بیشتر در گرو ارزش‌های مشترک جامعه است (رادفر، ۱۳۸۸: ۴۱). در وجه ایجابی نشانگاه هویت ملی در عناصر بصری ویژه‌ای متمثل می‌شوند که مؤید وجوه تصویری و نشانه‌ای کلی هویت همگانی ملی باشند. «هویت ملی یا به عبارتی، هویت بصری ایرانی است که با ارجاع به عناصر بصری ملی یا بازنمایی سبک ویژه در گرافیک ملی تجلی می‌یابد» (کلاه‌کج، ۱۳۹۸: ۱۳۹). چون بحث ما در این مقاله در باب نقش‌بستن عناصر هویت ملی بر اسکناس ایرانی است، پس این عناصر چنان‌که پیش‌تر گفته شد عبارت‌اند از: «بعضی از نگاره‌های خاص، عناصر طبیعی، اقلیمی، گیاهی، حیوانی و مصنوع نیز از دسته عناصری هستند که از آن‌ها به‌عنوان نماد یا نشان یک ملت یا شخص استفاده می‌شود. این نمادها اغلب به‌وسیله هنرمندان، یا به سفارش دیگران بازنمایی یا بازآفرینی شده و با توجه به شناخت، دانش و تکنیک هنرمند هر رشته،

کیفیات متفاوتی از آن وارد عرصه فرهنگ بصری شده است. از جمله مواردی که از رنگ به عنوان نماد یک ملت یا کشور استفاده می‌شود، رنگ پرچم کشورهاست که به گونه‌ای، رنگ سازمانی کشور قلمداد می‌شود» (کلاه‌کج، ۱۴۰۱: ۴۹). همچنین، «سبک خاص تصاویر آثار چاپ سنگی، تزیینات معماری، نقش و نگاره‌های قالی، نگاره‌های کتاب‌آرایی، خط منحصر به فرد نستعلیق، رنگ‌های شاخص ایرانی، فضاها، حالات و ترکیب‌بندی‌های خاص ایرانی و تصاویر خاطرات جمعی بخشی از عناصر مورد استفاده طراحان ایرانی برای بازنمایی هویت ملی هستند» (کلاه‌کج، ۱۳۹۸: ۱۴۳). با تعاریفی که از عناصر شناسنامه‌ای در چپستی هویت ملی بیان شد، می‌توان دریافت که یکی از اصلی‌ترین کنش‌های طراحان اوراق بهادار و اسکناس‌ها، ضمن حفظ اهمیت و ارزش مادی و اقتصادی و داشتن مهارتی که آن‌ها را فارغ از رونگارسازی و کپی برکه‌ها و اوراق پول‌محور می‌سازد، نمایش بسیار هوشمندانه عناصر هویت‌ساز صاحبان ارزش‌دهنده به اوراق (بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مؤید هویت ملی ایرانی) است. اسکناس و یا اوراق معتبر مالی مربوط به کشور هستند که لازم است هویت ملی کشور ارزش‌گذار را در خود داشته باشند. در جست‌وجوی عناصر هویت‌ساز ایرانی در اسکناس دوهزار تومانی، چنان‌که گفته شد، به‌طور قطع می‌توان به عناصری رسید که نشانه‌ای از هویت فرهنگی ایران را در خود دارد. این عناصر با داشتن وجه شباهتی قابل‌شناسایی از نظام نشانه‌ای فرهنگ ایرانی گرفته شده و دارای ارزش مادی و مبادله‌ای شده‌اند؛ از این‌رو، نشانه‌ها و عناصر هویت ایرانی در اسکناس دوهزار تومانی را می‌توان این‌گونه برشمرد:

- ۱- تصویر امام‌خمينی (ره)؛
 - ۲- نقوش هندسی و تزیینی ایرانی - اسلامی؛
 - ۳- نوشته‌های فارسی به خط نستعلیق؛
 - ۴- تصویر معماری اسلامی از مساجد امام و شیخ لطف‌اله و بنای عالی‌قاپو در میدان نقش‌جهان اصفهان؛
 - ۵- واحد پول (ریال) به‌عنوان ارزش اقتصادی معیار در ایران؛
 - ۶- نوشتارهایی با عبارت‌هایی چون «بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران» و «وزارت امور اقتصاد و دارایی» با قلم نستعلیق (جدول‌های ۵ و ۴) و (تصویر ۱).
- به هر روی، «هویت‌نمایی یا بازنمای عناصر بصری ایرانی در آثار گرافیک ایران به‌گونه‌ای است که تعلق اثر گرافیک به ایران محسوس باشد. هویت‌نمایی در اثر گرافیک، جغرافیای زیست آن اثر را نشان می‌دهد» (کلاه‌کج، ۱۳۹۸: ۱۴۰).

جمع بندی و نتیجه گیری

در یک کشور، اسکناس حامل اطلاعات مهمی از قدمت، فرهنگ و ادبیات آن ملت یا به عبارت بهتر، گویای هویت یک جامعه و کشور است. طراحی عناصر بصری، رنگ، متن و به طور کلی، هر چیز که شکل ظاهری یک اسکناس را بسازد، نیاز به یک تیم قوی متشکل از دولتمردان، کارگزاران و طراحان گرافیک دارد تا تصمیم نهایی برای نوع طراحی و ارائه گرفته شود. اصالت طرح و مقبول بودن آن نزد مردم از مسائلی بسیار مهمی است که در روند طراحی، از ابتدای انجام کار (فکر اولیه) تا فرم نهایی کار می‌بایست در نظر گرفته شود. استفاده از عناصر بصری و یا ساختمان‌های موجود در محدوده جغرافیایی هر کشور از آن جهت اهمیت دارد که تعریفی از اصیل بودن و هویت مردمان هر سرزمین را به همراه دارد. انتخاب نقوش سنتی یا مدرن و محل قرارگیری آن‌ها، بافت و یا تصویرسازی‌ها همه با هم و در کنار هم باید یک کل منسجم را تشکیل دهند. اصلی‌ترین هدف در تمام اقدامات و تصمیمات صورت گرفته در جهت اعتباربخشی و افزایش اعتماد به پول ملی یک کشور و دولت است. به سخن دیگر، می‌توان گفت امنیت اقتصادی در کنار اعتبار فرهنگی پول قرار دارد؛ بدین نحو که با افزایش و بالا بردن ضریب امنیت در اسکناس، هم از طریق طراحی و هم طریق تکنیک‌های چاپ، اعتماد مردم به پول کشور افزایش پیدا می‌کند. این مهم در چرخه اقتصادی و سیاسی کشور به طور مستقیم تأثیرگذار است.

بنابراین، برای رسیدن به معیار و ملاک‌های طراحی اسکناس، پس از تشکیل یک کارگروه متشکل از دولتمردان و طراحان گرافیک، لازم است طرح، رویکرد طراحی عناصر بصری، رنگ و پالت رنگی، موضوع غالب و اصلی، متن (اشعار و غیره)، اندازه اسکناس و عناصر بصری، امنیت، جنس و دوام اسکناس در قالب یک فرم منسجم تعریف شود تا براساس آن، طرح اسکناس طراحی شود. در این مقاله که به شیوه مقایسه تطبیقی اثبات شد که اسکناس دوهزار تومانی از روی طرح پانصد یورویی کپی برداری شده، شرح کاملی از عناصر بصری هویت‌ساز آن ارائه شد تا تعلق خاطر طراحان ایرانی به هویت ملی بیان شود.

از تطبیق ویژگی‌های بصری اسکناس دوهزار تومانی با اسکناس پانصد یورویی به این نتیجه می‌رسیم که ساختار و قالب کلی اسکناس ایرانی مطابق با اسکناس اروپایی طراحی شده و سپس در سری‌های بعدی اسکناس دوهزار تومانی، سری اول و دوم پنج‌هزار تومانی و سری اول ده‌هزار تومانی تکرار شده است. هرچند باید اذعان کرد که اصالت طرح اسکناس می‌تواند به‌منزله اعتبار فرهنگی آن باشد.

پیشنادهایی برای طرح‌های خلاق اسکناس

ضمن بیان اینکه اسکناس باید دارای عناصری بصری با هویت ملی و با نشانگان فرهنگی کشور باشد، طراح می‌تواند با اشراف و تسلط بر فنون گرافیک به طرح‌ها و فناوری تصویری دست یازد که گذر زمان آسیبی به تعلق نمادگرایانه آن به فرهنگ ایرانی نزند. در طراحی آن‌ها از تصویر شخصیت‌های علمی، ادبی و تاریخی مانند ابن‌سینا، زکریای رازی، حافظ، سعدی، فردوسی و غیره نیز بهره‌گیری کرد. اسکناس‌های متفاوت با یکدیگر را در اندازه و قطع متناسب طراحی کند و سری اسکناس‌هایی با تم دوره‌های تاریخ پررنگ و نگار ایران طراحی کند.

یادداشت‌ها

- 1- Technology.
- 2- EURion constellation.

منابع

- احمد، مولود (۱۴۰۱). پول، ارز، بانکداری. تهران: نور علم.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۵۱). قانون پولی و بانکی کشور، مصوب ۱۳۵۱/۴/۱۸ با آخرین اصلاحات تا ۱۳۹۹/۲/۱۰: ویگاه بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
- تفقدی اسراری، حسین (۱۳۹۲). «تاریخچه پول و روند تکامل آن»، فصلنامه تاریخ پژوهی (مجله انجمن علمی گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد). شماره ۵۴، بهار: ۱۱۵-۱۳۲.
- خبرگزاری آنلاین ایسنا، سرویس فرهنگی و هنری، تجسمی و موسیقی (۱۳۸۳). گفت‌وگو با ساعد مشکی، کد خبر: ۸۳۰۱-۱۶۳۱، شنبه، ۱۵ فروردین ۱۳۸۳، ۱۴:۲۳. www.isna.ir.
- چنعانی، حسین (۱۳۹۶). «سالشمار گرافیک ایران در گرافیک ایران ۱»، اولین کتاب آثار برگزیده طراحان گرافیک ایران. انجمن صنفی گرافیک ایران. تهران: نشر داروگ نو.
- رادفر، ابوالقاسم (۱۳۸۸). «بازتاب هویت ایرانی در آثار هنری و موارث فرهنگی»، نشریه پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی. سال اول. بهار. شماره ۱: ۳۷-۵۸.
- سیدآبادی، سینا؛ رهبر، ایلناز و معین‌الدینی، محمد (۱۳۹۹). «تحلیل نقوش اسکناس‌های ایران پس از انقلاب اسلامی براساس رویکرد بازتاب در جامعه‌شناسی هنر»، نشریه جامعه‌شناسی هنر و ادبیات. دوره ۱۲. شماره اول. بهار و تابستان: ۱۵۵-۱۲۸.
- ضیائی بیگدلی، محمد (۱۳۸۰). «تاریخچه پول کاغذی از قدیم تا یورو»، پژوهشنامه اقتصادی، دوره ۱. شماره ۳. پیاپی ۳. دی‌ماه: ۱۹۵-۲۰۶.
- طوفان، سحر (۱۴۰۰). «تحلیل نگاره‌های معمارانه در اسکناس‌های دوره جمهوری اسلامی ایران»، نشریه نگره. دوره ۱۶. شماره ۵۹. مهرماه ۱۴۰۰: ۱۴۳-۱۲۹.

- کلاه کج، منصور (۱۳۹۸). «جستاری در هویت‌نمایی ملی، ۵۰ سال گرافیک معاصر ایران»، *مطالعات ملی*. سال بیستم. شماره ۳: ۱۵۶-۱۳۹.
- کلاه کج، منصور (۱۴۰۱). «تحلیل بسامدی رنگ ایران در پوسترهای گرافیک با موضوع ایران»، نشریه بیکره. فصلنامه علمی دانشکده هنر. دانشگاه شهید چمران اهواز، دوره یازدهم. شماره ۲۷. بهار: ۴۵-۶۵.
- عظیمی، فخرالدین (۱۳۹۹). «کاوش در نمودارهای ناسیونالیسم: دیدگاهی مدنی»، *هویت ایران*. تهران: انتشارات آگاه.
- لشکری، محمد (۱۳۹۹). *پول، ارز و بانکداری*. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور. چاپ نهم.
- محمدی، عباس؛ چارئی، عبدالرضا (۱۳۸۷). «ویژگی‌های چاپ، نشر و تصویرسازی اسکناس در ایران»، *نشریه نگره*. شماره ۷. تابستان: ۱۲۰-۱۰۷.
- نجف‌زاده، مهدی (۱۳۹۳). «بازتاب منازعه هویتی در ابزارهای فرهنگی، مطالعه اسکناس‌های ایرانی دوره پهلوی دوم و جمهوری اسلامی فرهنگی»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*. سال نهم. شماره دوم. بهار: ۲۰۷-۲۳۷.
- Abrams, Richard. k (1995). *The Design and Printing of Bank Notes: Considerations When Introducing a New Currency*; *Publisher: International Monetary Fund*. Volume 1995. Issue 026: 34.
- www.banknoteworld.com
- www.cbi.ir
- www.en.wikipedia.org
- www.fa.wikipedia.org
- www.atlasobscura.com
- www.ecb.europa.eu